

گندهارا و هنر پیکره‌تراشی بودایی

8 اردیبهشت 1391

علی فرح‌بخش / رادیو کوچه

«گندهارا» (Gandhara) (گنداره یا گندارا - با قندهار اشتباه نشود) نام باستانی سرزمینی‌ست منسوب به پادشاهی «ماهاجاناپادا» (Mahajanapada) در هند باستان که امروزه محل آن منطقه‌ی نسبتاً وسیعی‌ست در شمال پاکستان و جنوب افغانستان که به‌طور عمده می‌توان پایتخت آن را در دره‌ی «پیشاور» (Peshawar) و رود «کابل» (Kabul) تخمین زد. این سرزمین در سنگ‌نوشته‌ی «بیستون داریوش» و «نقش رستم» در دوره‌ی هخامنشیان، به پارسی باستان، «گندارا» نامیده شده‌است. نام قدیم «پیشاور» نیز در زمان‌های پیش‌تر، «پوروشاپورا» (Purushapura) بوده‌است، به‌معنای «شهر مرد».

پادشاهی گندهارا از قرن ششم پیش از میلاد تا قرن یازدهم میلادی دوام داشت. مابین قرن یکم تا قرن پنجم میلادی، اوج عظمت این سرزمین به‌نمایش درآمد که سلسله‌ی پادشاهان «کوشان» (Kushan) در راه این تعالی کوشیدند. پس از فتح گندهارا به‌دست مسلمانان در سال 1021 میلادی (به‌دست محمود)، نام این سرزمین مشهور باستانی، به‌مرور زمان، به فراموشی سپرده شد.

طایفه‌ی کوشان‌ها که در آغاز در چین سکنا داشتند و به «یوئه‌چی» (Yueh Chih) معروف بودند، به‌سوی آسیای مرکزی و به‌سمت «باکتریا» (Bactria) مهاجرت کردند، سرزمینی که برای قرن‌ها در آن سکنا گزیدند. در حدود سال 75 میلادی، یکی از قبایل آن‌ها به رهبری «کوجولا» (Kujula) موفق شد بر سرزمین گندهارا تسلط یابد. دوره‌ی حکومت این طایفه که به سلسله‌ی «کوشان» مشهور بود، به عصر طلایی گندهارا شهرت یافت. در این دوره، هنر گندهارا به پیشرفت‌های بسیار چشم‌گیری نایل آمد و به‌خصوص، هنر پیکره‌تراشی این سرزمین در سراسر هند، به هنری بی‌نظیر بدل شد و آثار بسیار ارزشمندی از هنرمندان پیکره‌تراش به‌یادگار ماند.

در زمان پادشاهی شاه «کانیشکا» (Kanishka) (128 تا 151 میلادی) که به بزرگ‌ترین پادشاه کوشان شهرت یافت، تمدن گندهارا به اوج شکوفایی خود رسید. شهرهای بزرگی ساخته شد و شهر «پیشاور» به‌عنوان پایتخت پادشاهی، بسیار سامان یافت. کانیشکا، پادشاهی بود حامی آیین بودایی و برای گسترش و تجلی آن بسیار کوشید. در آن زمان، آیین بودایی به آسیای مرکزی و بسیاری از نقاط دور دست راه یافت. و نیز هنر بودایی از گندهارا به بسیاری از سرزمین‌های مجاور عزیمت کرد. در گندهارا و در زمان پادشاهی کانیشکا، آیین بودایی به چنان عظمتی دست یافت که این منطقه به «سرزمین مقدس بودایی» شهرت پیدا کرد و توانست سیل فراوانی از زائران چینی را به‌سوی خود جلب کند.

گروهی از محققان و صاحب‌نظران بودایی بر این باورند که ساخت تمثال‌های «بودا» به‌شکل پیکره‌ی انسانی، از همین زمان آغاز شد. پیش از این تاریخ، بوداییان، «بودا» را فقط به‌صورت نمادین به‌تصویر می‌کشیدند، نمادهایی نظیر نیلوفر، چتر، رد پا و غیره.

در این دوره بود که تمثال‌ها و پیکره‌های منحصربه‌فردی از بودا، زندگی و تعالیم او ساخته شد و هنر پیکره‌تراشی گندهارا به سرزمین‌های دیگر نیز نفوذ کرد. هرچند که خود این هنر در گندهارا، تحت نفوذ سبک‌های پیکره‌تراشی سرزمین‌هایی چون ایران، هند و به‌خصوص یونان بود، اما توانست سبک خاصی از هنر را در پیکره‌تراشی پدید آورد که به «هنر گندهارا» شهرت یافت.

تمثال‌های عظیم بودا در معابد و دامنه‌ی کوه‌ها ساخته شد. کانیشکا، همچنین یک برج بلند به ارتفاع 122 متر را در پیشاور برپا ساخت که در گزارشات «فا هسین» (Fa Hsien)، «سون یون» (Sun Yun) و «هسوان تسانگ» (Hsuan Tsang)، ذکر شده‌است. این برج عظیم، در قرن یازدهم میلادی تخریب شد.

پس از دوران پادشاهی کانیشکا، سرزمین گندهارا به‌مرور دچار تغییرات و چالش‌هایی شد و رو به‌زوال رفت، هرچند هنر گندهارا تا حدودی موقعیت خود را حفظ نمود.

پس از قرن پنجم میلادی، حمله‌ی اقوام مختلف به این سرزمین، باعث تخریب بسیاری از آثار تاریخی آن شد و هنر گندهارا در این میان محو گردید، البته در رهگذار تاریخ، به بخش عظیمی از هنر بودایی بدل یافت و تأثیرات فراوانی در تجلی این هنر و نیز آیین بودایی داشت.

هنر پیکره‌تراشی گندهارا از هنرهای منحصربه‌فرد دوره‌ی باستان محسوب می‌شود که امروزه تعدادی از تمثال‌های به‌یادگار مانده از آن در موزه‌های بعضی کشورها حفاظت شده و نیز پیکره‌های عظیمی که در دامنه‌ی کوه‌ها هنوز هم قابل رویت می‌باشند.

هر چند هنر گندهارا را عموماً به عنوان هنری بودایی قلمداد می کنند، اما به باور بسیاری، این هنر نه تنها یک هنر بودایی، بلکه میراثی است از تمدنی باستانی، که میراث جهانی محسوب می شود. از همین روست که تخریب تمثال های عظیم بودا در شهر بامیان افغانستان به دست گروه طالبان، سیل اعتراضات جهانی را به همراه داشت، زیرا هنر، تنها متعلق به یک فرقه یا کیش خاص نیست، بلکه تجلی روح انسانی، در بیان اندیشه ها و عقاید در نظرگاه های گوناگون بوده، و ارزش و یادگاری جهانی است.

در پایان لازم به ذکر است که هنر پیکره تراشی گندهارا، تنها معطوف به تمثال های بودا نیست و ابعاد گسترده ای دارد. لذا در این نوشتار فقط به صورت متمرکز بر روی هنر بودایی آن، مختصر شرحی به میان آمد.

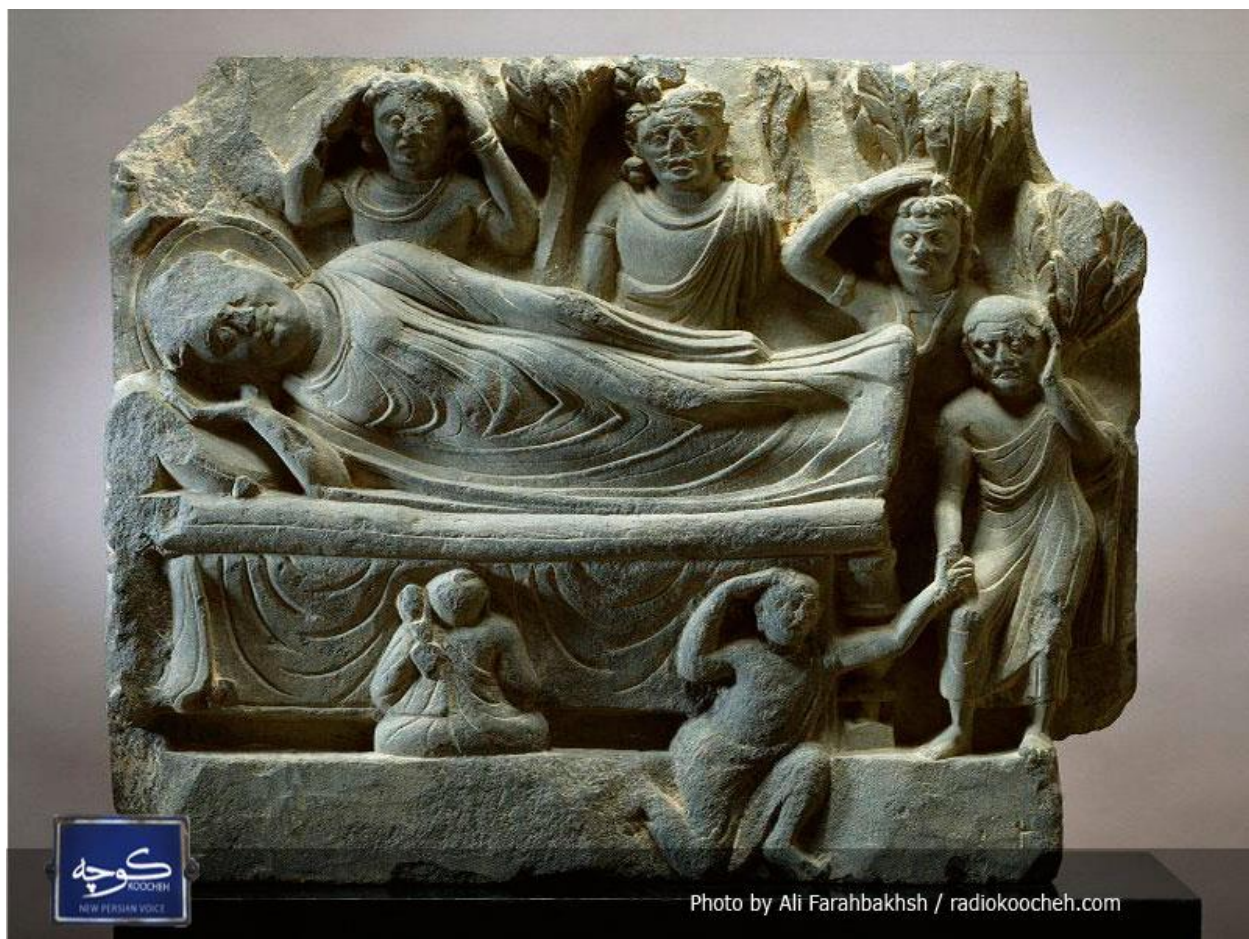

Photo by Ali Farahbakhsh / radiokoocheh.com

Photo by Ali Farahbakhsh/radiokoocheh.com

